

KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI KREDITLASH HOLATINING TAHLILI

Jalilov Abdulaziz Abduhamid o'g'li

Bank-moliya akademiyasi magistranti

afzalbek21042018@mail.ru

ANNOTATSIYA

Mamlakatimizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni yanada rivojlantirish orqali uning YAIMdagi ulushini oshirish, aholini ish bilan band etish, ularning real daromadlarini ko'paytirish va turmush farovonligini yaxshilashda kreditlash muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini kreditlash holatining tahlili umumiy holatda keltirib o'tilgan.

***Kalit so'zlar:** kichik biznes va xususiy tadbirkorlik, kreditlash, bank tizimi modernizatsiyasi, markaziy bank, tijorat banklari, universal banklar, ixtisoslashgan banklar.*

ABSTRACT

Through the further development of small business and private entrepreneurship in our country, it is important to increase its share in GDP, to employ the population, to increase their real income and to credit in improving the well-being of living. This article cites an analysis of the state of lending to small businesses and private businesses in a general case.

***Keywords:** small business and private entrepreneurship, lending, banking system modernization, central bank, commercial banks, universal banks, specialized banks.*

KIRISH

O'zbekiston iqtisodiyotini barqaror sur'atlarda rivojlantirish omillaridan biri kichik biznes va xususiy tadbirkorlik taraqqiyotini ta'minlash hisoblanadi. Ushbu soha bozor kon'yunkturasi o'zgarishlariga tez moslasha olish, yangi ish o'rinlarini yaratish orqali aholi bandligini ta'minlash va daromad manbalarini yaratish, o'rta mulkdorlar sinfini shakllantirish kabi xususiyatlarga egaligi bilan ajralib turadi.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasining mamlakatimizni modernizatsiya qilish va yangilashning ishonchli tayanchi bo'lgan mulkdorlar sinfi, ya'ni o'rta sinfni shakllantirishdagi ulkan ahamiyatini hech narsa bilan qiyoslab bo'lmaydi.

Mamlakatimizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni yanada rivojlantirish orqali uning YAIMdagi ulushini oshirish, aholini ish bilan band etish, ularning real daromadlarini ko'paytirish va turmush farovonligini yaxshilashda kreditlash muhim ahamiyat kasb etadi. Moliyalash aholini kambag'allikdan xalos etish, mehnatga

layoqatli, iqtidorli aholi qatlamini ishga jalb etish orqali o‘z g‘oya va yangiliklarini ro‘yobga chiqarish bilan daromad olish manbalarini kengaytirish asosida turmush farovonligini yaxshilash, kichik va xususiy tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish yo‘li bilan jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy faol subyektlariga aylanishiga imkon beradi.

Islohotlarning boskichma-boskich o‘tkazilishi, demokratik va bozor islohotlari yo‘lidan izchil va og‘ishmay borish, kuchli ijtimoiy siyosat va aholining eng nochor qatlamlarini himoya qilish bilan birgalikda, O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan tub o‘zgarishlarning ijobiy natijalarini, ularning qo‘llab-quvvatlanishi va e‘tirof etilishini oldindan belgilab berdi.

Yurtboshimiz 2020 yilda mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2021 yilga mo‘ljallangan eng muhim ustuvor yo‘nalishlarga bag‘ishlangan O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma‘ruzalarida “ Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning kreditlar, xomashyo resurslari, shuningdek, davlat xaridlari tizimidan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish zarur”ligini alohida ta’kidlab o‘tdilar. O‘tish iqtisodiyoti mamlakatlarida iqtisodiyot tarmoqlari korxonalarini moliyaviy mablag‘lar bilan ta‘minlash (kreditlash yoki mikrokreditlash) yangilik hisoblansada, undan aholining iqtisodiy faol qatlamini tadbirkorlik faoliyatiga jalb etish va har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, aholi bandligini ta‘minlash maqsadlarida foydalanilmoqda. Shuningdek,

soha rivojini ta‘minlashda xalqaro yoki xorijiy moliyaviy tashkilotlar mablag‘larini jalb qilishga qaratilmoqda.

ADABIYOTLAR SHARHI

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini kreditlash holatining xorijiy va mahalliy olimlar tadqiqot olib borganlar. Ushbu tadqiqotlarda innovatsion faoliyatning mohiyati, uni boshqarishning nazariy asoslari hamda bank tizimida innovatsiyalarni joriy etishning amaliy jihatlari yoritilgan.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini kreditlash mohiyati va mazmuni bo‘yicha turli xil yondashuvlar mavjud. Schumpeter (2020) innovatsiyalarni iqtisodiy o‘tishning asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida ta’riflaydi. Uning fikricha, innovatsiyalar yangi mahsulotlar, ishlab chiqarish usullari, bozorlar, xomashyo manbalari va tashkiliy tuzilmalarni joriy etish orqali iqtisodiyotda tarkibiy o‘zgarishlarni yuzaga keltiradi.

Bundan tashqari, Drucker (2019) kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini kreditlash ajralmas qismi sifatida ko‘rib chiqadi. U innovatsion faoliyatni resurslarni yangi imkoniyatlar yaratish uchun yo‘naltirishga qaratilgan jarayon deb ta’riflaydi. Shuningdek, Drucker innovatsiyalarni boshqarishda tizimli yondashuv zarurligini ta’kidlaydi.

Bank sohasida innovatsion faoliyatning o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Mishkin (2020) bank innovatsiyalarini yangi moliyaviy instrumentlar, texnologiyalar va institutlarni joriy etish deb ta'riflaydi. U innovatsiyalarning bank xizmatlari sifatini oshirish, xarajatlarni kamaytirish va yangi daromad manbalarini yaratishdagi ahamiyatini ta'kidlaydi¹.

O'zbekistonda ham kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini kreditlash tizimida innovatsiyalarni rivojlantirish bo'yicha bir qator tadqiqotlar olib borilgan. Jumaev (2022) O'zbekiston bank tizimida innovatsion jarayonlarning rivojlanish tendentsiyalarini tahlil qilgan. U mamlakatimizda bank innovatsiyalarini joriy etishning huquqiy bazasini takomillashtirish, raqamli texnologiyalardan foydalanishni kengaytirish va bank mutaxassislarining innovatsion salohiyatini oshirish zarurligini ta'kidlaydi.

Abdullaeva (2023) kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini kreditlash innovatsion faoliyatini moliyalashtirishning dolzarb masalalarini tadqiq etgan. Uning fikricha, innovatsion loyihalarni moliyalashtirishning yangi mexanizmlarini joriy etish, jumladan, venchur moliyalashtirish va kraudfandingdan foydalanish bank innovatsiyalarini rag'batlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur maqola mamlakatimizda faoliyat olib borayotgan kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini kreditlash takomillashtirishga qaratilgan jarayonlarini qiyosiy rivojlantirishga oid turli xil yondoshuvlar umumlashtirilgan holda o'rganildi. Maqolani shakllantirish jarayonida kuzatish va tanlab olish, ilmiy-nazariy, empirik kuzatuv usullardan foydalanilgan. Tadqiqot natijalarining ishonchligi tadqiqotda qo'llanilgan xorijiy va milliy statistik rasmiy manbalardan foydalanilgani bilan izohlanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Mikromoliyalash xususiyatlariga ko'ra, yuridik shaxs maqomiga ega bo'lgan kichik biznes subyektlarining mikromoliyaviy xizmatlardan foydalanish manbalari va miqdori bir muncha yuqoridir. Buni 1-jadval ma'lumotlaridan ko'rish mumkin.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik (KBXT) subyektlarini moliyalash va uni tashkil etish obyektiv iqtisodiy qonuniyatlarga asoslanishi lozim. Moliyalash tizimida moliyaviy munosabatlar bazis sifatida qatnashib, boshqa qismlar ustqurma hisoblanadi. Moliyaviy muassasalar esa tizimning boshqa qismi sifatida qatnashadi, ya'ni u barcha pul va kredit oqimlarini boshqarib turadi. Moliyalash tizimi quyidagi to'rtta qismni mujassamlashtira olgandagina yaxlit va obyektiv bo'ladi:

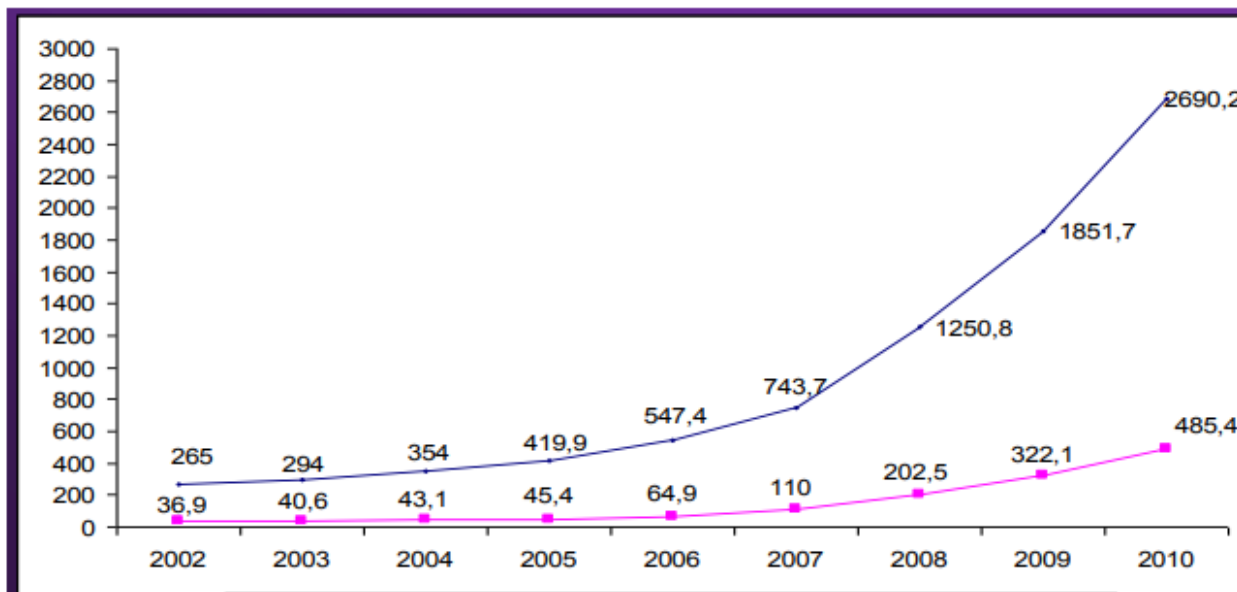
---

¹ Abdullaeva, S. (2023). Tijorat banklarining innovatsion faoliyatini moliyalashtirish masalalari. Bank ishi va moliya jurnali, 2(15), 35-42.

- moliyaviy muassasalar va moliyaviy xizmatlar ko‘rsatuvchi infratuzilmalar;
- moliyalash (kreditlash va mikrocreditlash) tartibi;
- moliyalash yo‘nalishlari va obyektlari;
- moliyalash manbalari va usullari.

Bu tarkibiy qismlar o‘zaro aloqadorlikka ega va bir butunlikni ifodalaydi.

So‘nggi yillarda hukumatimiz tomonidan KBXTni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha amalga oshirilayotgan tadbirlar natijasida mazkur sohaga tijorat banklari tomonidan berilayotgan kreditlar va ko‘rsatilayotgan mikromoliyaviy xizmatlar hajmi yildan-yilga o‘sib bormoqda(1-rasm).

1.KBXT-kredit ajratganlar. 2.KBXT-ajratilgan mikrocreditlar.

2012-2020 yillarda tijorat banklarining jami kredit qo‘yilmalarining YAIM tarkibida ulushi 19,2 foizli punktga pasaygan. 2010 yilda tijorat banklari jami kredit qo‘yilmalari tarkibida kichik biznes subyektlariga ajratilgan kredit ulushi 2012 yilga nisbatan 14 punktga ko‘payib, 23,3 foizni tashkil qilgan. 2020 yilda tijorat banklari jami kredit qo‘yilmalari tarkibida mikromoliyaviy xizmatlar ulushi 3,8 foizni tashkil

qilgan. 2020 yilda tijorat banklari tomonidan ajratilgan jami kredit qo‘yilmalari YAIM miqdorining 18,6 foizini, kichik biznes subyektlariga ajratilgan kredit esa YAIMning 4,35 foizini tashkil etgan, mikrocreditlar bor yo‘g‘i 0,78 foizini tashkil etgan.

Fikrimizcha, bunday holat tijorat banklarining iqtisodiyot tarmoqlarini moliyalashtirish, shu jumladan, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlariga mikromoliyaviy xizmatlar ko‘rsatishda muammolar mavjudligini ko‘rsatadi. Binobarin, mamlakatimiz tijorat banklarining kichik biznes faoliyatini mikromoliyalashda yetarlicha rol o‘ynamayotganliklaridan dalolat beradi. Bu esa tijorat banklari va kichik biznes subyektlari bilan o‘zaro manfaatli aloqalarni

rivojlantirish, mazkur subyektlarni mikroreditlash tizimini takomillashtirish lozimligini ko'rsatadi.

O'zbekistonda kichik biznes subyektlariga ajratilgan kreditlar hajmi va kichik biznesning mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi ulushining o'zgarishi

1-jadval

Yillar	Kichik biznesga ajratilgan kreditlar xajmi, mlrd. so'm	Kichik biznesning mamlakat yalpi ichki mahsulotdagi ulushi, %
2012	2692.0	54,6
2013	3798.03	67,6
2014	3990.11	68,7
2015	42230.12	72,89
2016	4990.12	75,9
2017	5220.11	77,9
2018	5660.22	79,01
2019	5880.00	82,03
2020	6270.03	83,09

Manba: O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi va Markaziy bank ma'lumotlari.

1-jadval ma'lumotlariga nazar tashlaydigan bo'lsak, kichik biznes subyektlariga ajratilgan kreditning o'sishi ushbu soha vakillarining mamlakat yalpi ichki mahsulotdagi ulushining o'sishiga olib kelganini payqash qiyin emas. Demak, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlariga ajratilgan kreditlar hajmi bilan kichik biznesning mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi ulushida o'zaro bog'liqlik mavjud degan taxminga kelamiz. Ushbu ko'rsatkichlar orasidagi bog'liqlik mavjud degan fikrni aniqlash uchun korrelyatsion tahlildan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Buning uchun quyidagi formula orqali X va Y belgilari orasidagi bog'lanishni va uning kuchi aniqlanadi:

$$R = \frac{\sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})(Y_i - \bar{Y})}{\sqrt{\sum (X - \bar{X}) \sum (Y - \bar{Y})}}$$

$$\bar{X} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n X_i, \bar{Y} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n Y_i$$

Bu yerda mos ravishda X va Y belgilarning

o'rtacha arifmetigi. Korrelyatsiya koeffitsiyentini hisoblash Microsoft Excel dasturida amalga oshirilib quyidagi 2-jadvalda keltirilgan.

2-jadval

Korrelyatsiya koeffitsiyentini hisoblash natijasi

X	Y	X-X	Y-Y	(X-X)(Y-Y)	(X-X) ²	(Y-Y) ²
265	34,6	-670,18	-7,88	5281,018	449141,2	62,0944
294	35	-641,18	-7,48	4796,026	411111,8	55,9504
354	35,6	-581,18	-6,88	3998,518	337770,2	47,3344
419,9	38,2	-515,28	-4,28	2205,398	265513,5	18,3184
547,4	42,1	-387,78	-0,38	147,3564	150373,3	0,1444
743,7	45,5	-191,48	3,02	-578,27	36664,59	9,1204
1250,7	48,2	315,52	5,72	1804,774	99552,87	32,7184
1851,7	50,1	916,52	7,62	6983,882	840008,9	58,0644
2690,2	53	1755,02	10,52	18462,81	3080095	110,6704
$\Sigma=8416,6$	$\Sigma=382,3$			$\Sigma=43101,52$	$\Sigma=5670232$	$\Sigma=394,4156$

Quyida keltirilgan korrelyatsiya koeffitsiyentlarini hisoblash natijalariga ko‘ra $\bar{X}=935,18$ $\bar{Y}=42,48$, $R=43101,52/47290,88=0,91$.

Demak, korrelyatsiya koeffitsiyenti, ya’ni $R=0,91$ ga teng. Ushbu ko‘rsatkich mikrokreditlar hajmi bilan kichik biznesning mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi ulushi orasidagi bog‘liqlik darajasi juda kuchli va to‘g‘ri proporsional ekanligidan dalolat beradi. Shu sababli, kichik biznesning YAIMdagi ulushini oshirishda muhim omillardan biri sifatida kreditlash hajmlarini oshirishga qaratish lozim bo‘ladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini kreditlash hajmlarini oshirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 2011 yil 11 martdagi qarorga asosan imtiyozli kreditlash maxsus jamg‘armasi mablag‘lari ustuvor ravishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasidagi yuqori texnologiyali va innovatsiya loyihalarini, uzoq va borish qiyin bo‘lgan tumanlarda, shuningdek mehnat resurslari ortiqcha bo‘lgan tumanlar va shaharlarda joylashgan ishlab chiqarish mikrofirmalarini, kichik korxonalarni, dehqon va fermer xo‘jaliklarini moliyalashtirish uchun ajratilishi belgilangan.

KBXT- subyektlarini kreditlash mexanizmini rivojlantirish chora-tadbirlarining samarali amalga oshirilishi: yangi ish o'rinlarini barpo etish asosida ishsizlar sonini qisqartirish va aholi bandligini ta'minlashga;

respublikaning barcha mintaqalaridagi mikromoliyaviy xizmatlarga muhtoj aholini to'liq qamrab oluvchi mikromoliyalashning zamonaviy tizimini yaratishga;

kam ta'minlangan, biroq iqtisodiy faol aholi qatlamini va yoshlarni tadbirkorlik faoliyatiga keng jalb etish orqali istiqbolda o'rta mulkdorlarning keng qatlamining shakllanishiga; tijorat banklari va nobank kredit tashkilotlarining KBXT subyektlarini mikromoliyalash hajmlarini ko'paytirishga; mikromoliyaviy sektor va uning infratuzilmasini barqaror rivojlantirishga;

XULOSA

Xulosa sifatida shuni aytishimiz mumkinki, so'nggi yillarda hukumatimiz tomonidan soliq yukining pasaytirilishi, soliq stavkalarining optimallashtirilishi, tadbirkorlik subyektlariga o'z faoliyatlarini olib borishda qator yengillik va keng imkoniyat yaratilib kelinmoqda. Ammo shunga qaramay, soliq qarzdorligi mavjud bo'lgan soliq to'lovchilarimiz talaygina. tijorat banklarining iqtisodiyot tarmoqlarini moliyalashtirish, shu jumladan, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlariga mikromoliyaviy xizmatlar ko'rsatishda muammolar mavjudligini ko'rsatadi. Binobarin, mamlakatimiz tijorat banklarining kichik biznes faoliyatini mikromoliyalashda yetarlicha rol o'ynamayotganliklaridan dalolat beradi. Bu esa tijorat banklari va kichik biznes subyektlari bilan o'zaro manfaatli aloqalarni rivojlantirish, mazkur subyektlarni mikrokreditlash tizimini takomillashtirish lozimligini ko'rsatadi. Bu jarayonlar barchasi davlat budjeti daromadlarini shakllantirishda KBXT hissasini oshirishga, pirovardida, makroiqtisodiy va moliyaviy barqarorlikning mustahkamlanishiga va barqaror iqtisodiy o'sishga imkoniyat yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Adhikari, P., Kuruppu, C., & Matilal, S. (2020). Dissemination and institutionalization of public sector accounting reforms in less developed countries: A comparative study of the Nepali and Sri Lankan central governments. *Accounting Forum*, 37(3), 213-230.
2. Agostino, D., Saliterer, I., & Steccolini, I. (2024). Artificial intelligence in the public sector: A systematic literature review and future research agenda. *Public Administration Review*, 84(1), 76-91.

3. Argento, D., Peda, P., & Grossi, G. (2022). International collaboration in public sector accounting research: A bibliometric analysis. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 35(4), 905-932.
4. Mustafakulov, O. (2024). STATISTIKA TIZIMDA RAQAMLI PLATFORMALARNING QO‘LLANISHI: XALQARO TAJRIBALAR. *Raqamli iqtisodiyot (Цифровая экономика)*, (7), 184-195.
5. Bisogno, M., Citro, F., & Santis, S. (2023). Determinants of the reliability of financial reporting in Italian local governments: An empirical analysis. *International Journal of Public Administration*, 46(2), 136-150.
6. Caperchione, E., Dabbicco, G., & Mattei, G. (2021). Implementing accrual accounting in the public sector: The Italian experience. *Public Money & Management*, 41(3), 226-235.
7. Cohen, S., Karatzimas, S., & Naoum, V. C. (2023). The potential of blockchain technology in public sector accounting: An exploratory study. *Journal of Accounting & Organizational Change*, 19(1), 89-110.
8. Ferry, L., & Ahrens, T. (2021). The future of the public sector accounting research: An introduction. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 34(7), 1507-1514.
9. Ungbojevich, M. O. K. (2024). APPLICATION OF DIGITAL PLATFORMS IN THE STATISTICAL SYSTEM BASED ON INTERNATIONAL EXPERIENCE. *European Journal of Economics, Finance and Business Development*, 2(7), 16-23.
10. Ferry, L., Zakaria, Z., & Eckersley, P. (2022). Accountability and control in UK local government: A case study of internal control systems. *Financial Accountability & Management*, 38(1), 95-116.